

הרב דביר אזולאי

חיוב קימה מרבו וחיוב הקבלת פניו ברגל בזמן הזה

גדר חיוב קימה מרבו

גרסינן בקידושין (ל"ג סוף עמוד א', ל"ג:): "א"ר אייבו אמר ר' ינאי, אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, כדי שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים". [ופרש"י וז"ל: "מכבוד שמים – שהרי פני יוצרו אינו מקבל אלא שחרית וערבית¹, הלכך מי שעומד מפני רבו שחרית, אינו רשאי לעמוד מפניו אלא ערבית"].

מיתבי, ר' שמעון בן אלעזר אומר מניין לזקן שלא יטריח, ת"ל 'זקן ויראת', ואי אמרת שחרית וערבית בלבד, אמאי לא ניטרח, חיובא הוא. [ופרש"י וז"ל: "אמאי לא – מאי טרחא איכא, אורחא דמילתא הוא"]. אלא לאו כולי יומא.

לא, לעולם שחרית וערבית בלבד, ואפ"ה כמה דאפשר ליה לא ניטרח" ע"כ.

ומיד אח"כ אמרו שם:

"אמר ר' אלעזר כל ת"ח שאין עומד מפני רבו נקרא רשע, ואינו מאריך ימים, ותלמודו משתכח, שנאמר 'וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר אינו ירא מפני האלהים' וכו'". עכ"ל הש"ס.

שאלות בפשט הסוגיא

ויל"ע מה השתנה בין ההו"א למסקנה. כלומר, מה סברת המקשן, ומה חידש התרצן.

גם יש לידע, אם למסקנה ר' ינאי ור' שמעון בן אלעזר חולקים, או לא. והאם יש מאן דהוא דפליג אר' ינאי. ואם יש חולק – כמאן הלכתא.

וצריך להבין ביאור סברת "לא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים": האם היא סברא דאורייתא, או עניין שחכמים חששו לו ומהו בדיוק תוכן החשש.

עוד יש להבין מה שאמר ר' ינאי "אין ת"ח רשאי", דבפשוטו משמע שאסור לעמוד יותר מפניו, כדי ש"לא יהיה כבודו" וכו'. או דילמא הכוונה אין חייב לעמוד יותר מפניו, אך אם רוצה רשאי. ואין זה דוחק כ"כ, שכן פירשו הראשונים לעיל מינה גבי "מכאן אמרו אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם", שהכוונה שאין

1. בקריאת שמע. כ"נ לענ"ד פשוט. שו"ר שכ"כ הרש"ל, וכ"כ הפרישה י"ד רמ"ב אות כ"ב, והט"ז שם ס"ק י"ב. אך בראשונים משמע שקאי על תפלה. וצ"ע, דא"כ יש ג' תפלות, ולא ב'. ושמא אתי כמ"ד ערבית רשות, לכך לא חשיב לה. אך מלשון "שחרית וערבית", משמע כפירוש הרש"ל והט"ז. והגאון הרד"ל בהגהותיו לרי"ף בקידושין גם כתב שמיירי לעניין ק"ש.

חיוב, אך רשות יש². וא"ת, א"כ מהו מה שאמרו "שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים", הרי לכאורה אם יקום יותר ממה שמקבל פני שכינה ה"ה מרבה כבוד רבו יותר מכבוד שמים. אין זה קושיא, שלדרך זו הפירוש יהיה שהקפידא של "כבודו מרובה" וכו', היינו אם יש חיוב לקום מכבוד הרב יותר מהחיוב לקבל פני שכינה, זהו חסרון בכבוד שמים, אך אם אין חיוב, וכל אימת דבעי ליקום, כל שאינו עושה כן בתורת חיוב אין קפידא, כי לא ניכר כבוד רבו ביחס לכבוד שמים ודו"ק.

וכן צריך עיון במה שכתב רש"י "הלכך מי שעומד מפני רבו שחרית, אינו רשאי לעמוד מפניו אלא ערבית", מאי קמ"ל, ומאיזה פירוש בא לאפוקי. דבפשוטו היה לו לפרש שאין לעמוד מהרב אלא שחרית וערבית, ולא "אם עמד שחרית, לא יעמוד יותר אלא ערבית".

עוד קשה לי מה שאמר ר' ינאי "אין תלמיד חכם רשאי לעמוד" וכו', מ"ט נקט "ת"ח", וכי איננו דעלמא רשאי לקום כמה פעמים, ולהרבות כבוד רבו יותר מכבוד שמים. ובפשוטו נראה דת"ח, היינו כמו דאיתא בעלמא ברמב"ם "תלמיד של חכם", והוא בדרך כלל נמצא עם החכמים, ומחוייב לקום מפניהם. ועוד נראה מכאן קצת ראייה לתוס' שדין זה הוא רק בתלמיד עם רבו, ע' לקמן. וע' מרדכי (סי' תצ"ט) בשם ר' ברוך בשם "מורי קרובי" דנקט ת"ח דווקא, כדי שלא יבטל מתורתו, אך אם אינו עוסק בתורה, גם ר' ינאי מודה שיקום תמיד. והביאו הב"י, ע' לקמן.

ביאור פשט הסוגיא

הנה בפשט הסוגיא יראה, שודאי אין ר' ינאי חולק על רשב"א, שהרי ר' ינאי אמורא היה, ורשב"א היה תנא, וזה כל עיקר מה שאמר הש"ס "מיתיבי". ומה גם שר' ינאי תירץ הקושיא בשופי. ואין שום סיבה לומר שר' ינאי חולק עם רשב"א. ולא נראה לומר בחינם שהתירוץ הוא "דחויא בעלמא", מפני שהוא מסתבר ומתקבל על הדעת.

וזה מה שהשתנה בין ההו"א: שר' ינאי חולק על רשב"א, שלא מסתבר שהתורה תזהיר החכם שלא יטריח במצוה שהיא עצמה צוה עליה, שיכבדוהו ויקומו מפניו. וא"כ, אם עיקר החיוב הוא לקום רק שחרית וערבית, שזהו תוכן המצוה, א"כ מ"ט "לא יטריח", "אורחא דמילתא הוא" כלשון רש"י. כלומר זהו רצון התורה שיקומו מפניו, ואין זה מעשה המטריח כ"כ, רק שחרית וערבית. ע"כ דרשב"א סבר דהחיוב לקום הוא כל זמן שרבו נכנס לתוך ד"א, שזה ודאי גורם לטריחא מרובה, לכן יזהר שלא יטריח, ודלא כר' ינאי.

ותירץ ר' ינאי, דודאי אף רשב"א מודה דחיוב הקימה הוא רק שחרית וערבית ולא יותר, "שלא יהיה כבודו" וכו'. ומה שאמר רשב"א שיזהר הזקן שלא יטריח קאי על עיקר חיובו, היינו שחרית וערבית ולא יותר. שהתורה מדריכה את התלמיד לקום ולכבד את רבו, ואת הרב התורה מדריכה לברוח מהכבוד, כדי לא להטריח את התלמיד אפילו שחרית וערבית. וזהו תירוץ מרווח ללא אוקימתא או דוחק, לכאורה.

2. ע' ל"ג. תוד"ה אין. והריטב"א שם ד"ה אין, כתב שמי שמפרש לעניין אומנין שאין חיוב, יפרש גם לעניין שחרית וערבית שאין חיוב, עיי"ש. אך ברמב"ם לא משמע כן. ע' לקמן.

שיטת הרי"ף

והרי"ף ז"ל (יד. בדפיו) השמיט כל דברי ר' ינאי. רק הביא דברי רשב"א "מנין לזקן שלא יטריח, ת"ל זקן ויראת" וכו'. אך לא כתב אם זה כל היום חוץ משחרית וערבית (וכסברת המקשן, שאז אין חיוב לא להטריח), או שדין זה הוא רק בשחרית וערבית. ומסתימת לשונו נראה שזקן לא יטריח לעולם, ואת דברי ר' ינאי השמיט הרי"ף לגמרי, ולא ידעתי טעמו.

שיטת התוס' וביאור דבריהם

והתוס' כתבו וז"ל: "אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית. תימה, למה איקפיד רבא לעיל, שמא קמו מפניו שחרית וערבית ולא אדעתיה. ונראה לפרש דדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרין בבית הרב, דמסתמא עמדו שחרית וערבית, אבל תלמידים אחרים חייבין לעמוד אפילו מאה פעמים ביום, שמא יראה אחר ויחשדם. ואפילו אותם שדרין בבית הרב נמי, אם באו פנים חדשות צריכין לעמוד" עכ"ל.

ומבואר בדבריהם שר' ינאי דיבר בבית מדרש סגור שאין בו אורחים, אך במקום ששכחי אורחים ועוברין ושבין, גם לר' ינאי צריך לקום תדיר. ולכאורה צ"ע, שאם יקום מפני רבו תדיר, א"כ נמצא כבודו מרובה מכבוד שמים.

לכן נראה לענ"ד דהתוס' ס"ל שהסברא "שלא יהיה כבודו" וכו', היא חשש דרבנן, וכל היכא שיש חשש שיחשבו שהתלמיד לא קם מפני רבו, עדיף שיקום לכבודו, ולא חוששים ל"כבודו מרובה מכבוד שמים". שהם אמרו והם אמרו, והעדיפו חשש זה מחשש שמא יאמרו "שכבודו מרובה" וכו'. ודו"ק.

וקצת צ"ע, דלפי"ז היה לש"ס לכאורה לומר "אין ת"ח רשאי וכו' שמא יאמרו כבודו מרובה מכבוד שמים". ומדאמר "שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים", משמע שזה חשש עצמי, שחשו לכבוד שמים, וא"כ מה בכך אם "יחשדוהו" שלא קם מאימת רבו, הרי אסור לבזות כבוד שמים. וצ"ע.

ושמא אפשר לבאר את דברי התוס' ע"פ התוס' ישנים, וז"ל: "אין ת"ח וכו', תימה, וכי כל הני דלעיל מיירי בלא קמו שחרית וערבית, וצ"ל אינו רשאי, אינו חייב כדפי' לעיל". ת"י. עכ"ל³. והיינו, דאם זה רק רשות, א"כ כל זמן שקם כאשר באים אורחים אינו מבזה כבוד שמים, כי אין חיוב לקום יותר מהחיוב לכבוד שמים, וכמבואר לעיל.

אולם באמת לא נראה לבאר כך את התוס', שהרי קושיית התוס' היא היא קושיית התוס' ישנים, "תימה, למה איקפיד רבא לעיל, שמא קמו מפניו שחרית וערבית ולא אדעתיה". "תימה, וכי כל הני דלעיל מיירי בלא קמו שחרית וערבית" ע"כ. ועל אותה קושיא תירצו

3. וכ"כ בהדיא התוס' בחולין נ"ד ריש עמוד ב' ד"ה אין, עיי"ש. וכן פירש הסמ"ג עשין י"ג דף צ"ח ע"ג. וכ"כ הגה"מ פ"ו ה"ח, הביאם הדרכ"מ י"ד רמ"ב אות י"א, ע' בגר"א י"ד רמ"ב אות נ"ג נ"ד. וע' ריטב"א ל"ג. ד"ה אין.

שני תירוצים שונים. ושמחתי שזכתי לכיין להערת מרן החיד"א בברכ"י (י"ד רמ"ד אות ח' ד"ה הן אמת). וצ"ע כעת.

ואין להוכיח שהרי"ף סבר כהתוס' ישנים, מדהשמיט הרי"ף דברי ר' ינאי, הטעם, כי לדינא אין איסור לעמוד יותר משחרית וערבית, רק אין חיוב. ואם ירצה רשאי לעמוד. שאם סבר הרי"ף כן, היה לו להביא דברי ר' ינאי ולפרשם בקצרה. כ"נ לפענ"ד ברור.

שיטת הר"ן

והר"ן (שעל הרי"ף שם ד"ה גרסי' בגמ' א"ר איבו א"ר ינאי וכו') הביא דברי ר' ינאי, ופירש כפירוש רש"י לעניין שחרית וערבית. וסיים: "ואמרו בתוס', שלא אמרו כן אלא בבית המדרש, אבל בחוץ⁴ חייב לעמוד מפניו אפילו כמה פעמים ביום, כדי שלא יראה כמזלזל בכבוד רבו" עכ"ל.

ומשמע לי קצת בדבריו כמו שכתבנו, שסברת "כדי שלא יהיה כבודו" וכו' היא חשש דרבנן, לכן במקום שיתכן שיבוא ע"י חששא זו "זלזול בכבוד הרב", אין לחוש לה, אלא יקיים הדין כעיקרו ויקום אפילו הרבה פעמים. ודו"ק. וכ"מ במרדכי (אות ת"ק עיי"ש). ואם הבנתי טוב, כ"כ בהדיא הרב כנה"ג בספרו בני חיי (בי"ד רמ"ב, הובא בטור המאור בסוף, עמ' נ"ז).

ומ"מ לא ידעתי מדוע לא העיר הר"ן, מ"ט השמיט הרי"ף דברי ר' ינאי, כדרכו בקודש להעיר על עניינים כאלה.

דברי הרא"ש בשוב שיטת הרי"ף

ומצאתי ברא"ש (פ"א סי' נ"ו) שכתב וז"ל:

"רב אלפס לא הביא הא דר' אייבו אמר ר' ינאי אין ת"ח רשאי וכו', דמשמע ליה דר' אלעזר דאמר כל ת"ח שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע וכו', פליג אדר' ינאי, וס"ל דהלכתא כר' אלעזר שלא נתן קצבה, וגם ר"ע השווה מורא החכם למורא שמים⁵, ואם אדם מקבל פני שכינה כמה פעמים ביום, צריך לעמוד באימה ובמורא⁶. לכך סמך רב אשי דברי ר' אלעזר

4. לא ברחוב ממש, דהא אין ללמוד תורה ברחוב, כדאיתא במ"ק ט"ז סוף עמוד א' וריש עמוד ב'.

5. כוונת הרא"ש לדברי הגמרא לקמן דף נ"ז, ובפסחים כ"ב: וז"ל "תניא, שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע ל"את ה' אלהיך תירא", פירש. אמרו לו תלמידיו, רבי כל "אתין" שדרשת, מה תהא עליהם, אמר להם, כשם שקבלתי שכר על הדרישה, כך קבלתי על הפרישה. עד שבא רבי עקיבא ולימד, "את ה' אלהיך תירא" לרבות תלמידי חכמים" ע"כ. והרי"ף עצמו הביא דברי ר"ע אלו בסוגיין.

6. לשון רבינו קצת קשה להבנה. ע' פרישה י"ד רמ"ב אות כ"ד שמבאר דבריו. גם הנו"ב ביאר דבריו, ע' לקמן. והגאון הרד"ל הגיה כמה שורות, ע' ש"ס וילנא החדש שהביא דבריו.

בתר מימרא דר' ינאי, לאשמועין דפליג עליה. והא דלא קאמר "ור' אלעזר אמר"⁷, לפי שלא היה⁸ בדורו של ר' ינאי⁹. עכ"ל הרא"ש.

הקושיות על דברי הרא"ש

ויש לעיין היטב בדבריו. דבר ברור הוא, שמה שגרס לרא"ש לומר דברים אלו, הוא הקושי מדוע השמיט הרי"ף דברי ר' ינאי. וכתב ליישב, דיש מאן דפליג ע"ד ר' ינאי, והוא ר' אלעזר, שהרי ר"א אמר שמי שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע, ולא נתן קצבה כמה צריך לקום מפניו, בשונה מר' ינאי שנתן קצבה. עכת"ד.

וקשה לי מאד, דבפשוטו ר"א לא מיירי בעיקר חיוב קימה מרבו, דמקרא מלא דיבר הכתוב "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", וא"כ מה לו לר' אלעזר להביא ממרחק לחמו מספר קהלת. אלא ודאי ר' אלעזר לא מיירי בגדר חיוב קימה, לכן לא נתן ר' אלעזר קצבה, רק בא ר"א לחדש שמי שלא קם מפני רבו נקרא רשע מדברי קבלה, ולא יותר מזה. ומסתבר שאף ר' ינאי יודה לר' אלעזר שמי שלא קם מפני רבו נקרא רשע, ואף ר' אלעזר יודה לר' ינאי שגדר החיוב קימה הוא רק שחרית וערבית. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ויוכיח גם לשון הש"ס שאמר "אמר ר' אלעזר", ולא "ור' אלעזר אמר", מפני שאינם חולקים כלל. ומה שכתב הרא"ש שכיון שר' אלעזר לא היה בדורו של ר' ינאי לכך לא אמר "ור' אלעזר אמר", לכאורה קצת דוחק, שהרי ר' אלעזר חי בסמיכות לזמנו של ר' ינאי, כמו שהוכחנו למעלה. וצע"ג להבין דברי הרא"ש.

ואח"ז ראיתי שכעין זה הקשה הב"ח (י"ד רמ"ב ד"ה כתב הרמב"ם), שאין הכרח שר' אלעזר חולק על ר' ינאי, אך מטעם אחר, שמא ר' אלעזר מיירי דווקא על מי שעוסק בתורה ולא רוצה לקום, ולא פליגי, וכו' עיי"ש. (ולענ"ד מדברי הרשב"א בתשובה ח"א סי' קמ"ד ד"ה ולענין, נראה גם שהבין כדברי הב"ח, שר' אלעזר מיירי במי שעוסק בתורה. עיי"ש היטב. וע' לקמן), וצריך להבין תירוץ. וכן ראיתי שכעין זה הקשה בשו"ת שער אפרים (סי' ע"ח), דלפ"ד התוס' דילמא ר' ינאי מיירי במקום שלא יחשדוהו, ור' אלעזר מיירי במקום שיחשדוהו, עיי"ש שנשאר בצ"ע. ולענ"ד הקלה, אם יורשה קושיא שלי עדיפה משלהם, דמניין בכלל שר' אלעזר פליג אדר' ינאי וכו"ל, וצ"ע.

7. אלא "אמר ר' אלעזר", שהקדים הש"ס שמו לאמירתו, וקי"ל שכל היכא שמקדים שמו לאמירתו של החכם, אז החכם השני לא בא לחלוק על דברי קודמו, אלא להוסיף. ובמקום שמקדים "אמירתו לשמו" בא לחלוק ע"ד קודמו. ע' הליכות עולם עמ' עב אות מז.

8. ר' אלעזר.

9. שהרי ר' ינאי היה רבו של רבי יוחנן, כדאיתא בב"ב קנ"ד; וסתם ר' אלעזר, הוא ר' אלעזר בן פדת, ע' יבמות ע"ב; וברש"י ד"ה ראית. ושם קי"א: רש"י ד"ה וכן. וע"ע גיטין ל"א: רש"י ד"ה אלא. וע"ע ב"ק י"ח: רש"י בד"ה דדחיק, ור"א היה תלמיד חבר של ר' יוחנן, כדאיתא בב"מ פ"ד סוף עמוד א'.

אולם מה שכתב הרא"ש שאף ר' עקיבא לא קאי כר' ינאי, "וגם ר"ע השוה מורא החכם למורא שמים", לי צע"ג, ולא אוכל להבינו. שאם כדברי רבינו הרא"ש, א"כ מ"ט לא אותיב הש"ס מדברי ר' עקיבא ע"ד ר' ינאי. ויתר על כן, הרי הקושיא מדברי ר' עקיבא מפורשת יותר מהקושיא מרשב"א. וא"כ אמאי לא אותיב הש"ס אר' ינאי כן. אלא ע"כ לחלק בין נידון ר"ע לדברי ר' ינאי. ולא שר' ינאי לא ידע ברייתא דשמעון העמסוני, שהרי משנה שלמה שנינו "ומורא רבך כמורא שמים" (אבות ד,יב), ולדברי הרא"ש גם משנה זו אתי דלא כר' ינאי, זה ודאי לא יתכן. א"כ ע"כ לחלק בין הסוגיות. ואפשר לומר שהמשנה באבות והביריתא דשמעון העמסוני לא מיירו לעניין דינא, אלא דרך הערה והפלגה, ש"יהיה מורא רבך כמורא שמים", וכולי האי ואולי – אולי ע"י כן באמת תלמיד יכבד רבו לפי המעלה שבאמת ראויה לרב. אך לעניין דינא ודאי חיישינן ש"לא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים".

ובדעת הרמב"ם ע"כ יש לומר כן, שהרמב"ם (בהלכות ת"ת פ"ז ה"ח) פסק כר' ינאי בהדיא, ע' לקמן. ואילו שם (בפ"ה ה"א) בפירוש השווה כבוד רבו לכבוד שכינה. וע"כ אין זה סתירה, מהטעם האמור. וכן נראה שם בלשון הרמב"ם שלעניין המוסר וההפלה אמר כן. ודו"ק. אא"כ נאמר כדעת הב"ח ברמב"ם, שלעולם אין איסור, רק אין חיוב לקום מפני רבו יותר משחרית וערבית, וכדעת התו"י הנ"ל, ואז אין שום סתירה ברמב"ם במה שהשווה מורא רבו למורא שכינה, ודו"ק. אך לדברי הרש"ל דברינו נכונים. וע' לקמן.

ועוד צ"ע לכאורה בדברי הרא"ש, דאף אם נאמר שבאמת ר' אלעזר בא לחלוק על ר' ינאי, עדיין צ"ע מ"ט הלכה כר' אלעזר. והלא אפילו כשרבי יוחנן רבו דר' אלעזר חולק עם ר' ינאי, קי"ל דהלכה כר' ינאי, דאין הלכה כתלמיד במקום הרב קודם אביי ורבא, וכשחולק ר' אלעזר עם רבו ר' יוחנן קי"ל כר' יוחנן, (וכ"כ הרי"ף והרא"ש בחולין נ"ח:) מהטעם האמור, וכמו שכתב כל זה הרי"ף עצמו (בסוף פ"א דכתובות), וכ"כ הרב הליכות עולם (עמ' רמ"א, עיי"ש). א"כ ק"ו הוא שאין הלכה כר' אלעזר כשחולק עם ר' ינאי. א"כ לא ידעתי מה ראה על ככה רבינו הרא"ש לומר כן בדעת הרי"ף.

שוב ראיתי להרב קרבן נתנאל על הרא"ש (אות צ') שהקשה כנ"ל, ושמתתי ששיעני ה' לכוין לדבריו. אולם תירוצו צריך להבין, כי מש"כ ליישב עפ"ד הר"ן ריש סוכה, דהא דאמרינן אין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו היכא שחלק עמו בחייו, דכיון שלא קיבל הרב דברי התלמיד, נדחו דברי התלמיד, אבל כשחלק עם הרב לאחר מותו קי"ל הלכה כבתראי, כדמסיים הרא"ש כאן שר' אלעזר לא היה בדורו של ר' ינאי. (והפנה שם לשו"ת שער אפרים סי' ע"ח, ולדברי הרא"ש ולדברי עצמו בפ"ק דעירובין סי' י', אות פ'). עכת"ד הקרבן נתנאל. ולענ"ד אין דבריו מוסכמים, ובמקום אחר הארכנו בס"ד בעניין כלל זה, ולא ברור כלל שהרי"ף והרא"ש סוברים כדעת הר"ן. ועדיין צ"ע, לפחות בקושיותינו הראשונות.

שוב מצאתי בדברי היבין שמועה (כלל רמ"ה עמ' רמ"ב בהליכות עולם) שהביא מהרא"ש עצמו שכתב בשם הרי"ף לדחות הסברא שהביא הר"ן בעניין הלכתא כבתראי. ע' רי"ף ב"ק (כ"ה. בדפיו), ורא"ש שם (פ"ז ס' י"א). ולכן דברי הרב קרבן נתנאל צ"ע. ומה מאד שמחתי

כמוצא שלל רב, שמרן החיד"א בברכ"י (רמ"ב אות כ"א) הביא דברי השער אפרים הנ"ל, שתירץ ג"כ כדברי הקרבן נתנאל ע"פ דברי הר"ן ריש סוכה, ומרן החיד"א כתב לתמוה עליו מאד מדברי היבין שמועה שהבאנו בס"ד, וכמו שראינו גם תמהנו אנו בעוניינו.

אולם מש"כ מרן החיד"א: "וקושינו מעיקרא ליתא, דהכא מסתבר כר' אלעזר, וכמו שסיים הרא"ש עיי"ש" עכ"ל, לא מובן, כי לא מצאתי זכר לזה ברא"ש, שהלכה כר' אלעזר כי מסתבר טעמו. והרי ר' אלעזר לא אמר שום טעם לדבריו, רק אמר שמי שלא קם נקרא רשע. וע' לקמן. וע"ע ברכ"י (או"ח שכ"ח אות ח' ד"ה ועל עד סוף אות ח'). וצ"ע. וה' יאיר עיני.

עכ"פ דעת הרא"ש ברורה, דאין הלכה כר' ינאי, אלא חייב לעמוד מרבו כל זמן שנכנס תוך ד' אמותיו. וסובר הרא"ש שכ"ד הרי"ף. וכן העתיק לדינא בנו ר' יעקב בעל הטורים, בקיצור פסקי הרא"ש. וכל תלונותינו אינם כי אם לעצמנו על דעתינו העניה.

פסק הרמב"ם

וז"ל הרמב"ם (ת"ת פ"ו ה"ח): "תלמיד שהוא יושב לפני רבו תמיד, אינו רשאי לעמוד מפניו אלא שחרית וערבית בלבד, שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים" עכ"ל. הרי בהדיא דפסק כר' ינאי. ומדהעתיק הרמב"ם לשון הש"ס, נראה דסבר דיש איסור לקום יותר משחרית וערבית. שהרי בגמרא לעיל אמרו "אין בעלי אומנויות רשאים" וכו', וכתב הרמב"ם (פ"ו ה"ב) ש"אינם חייבים". אלמא, שכשכתב "אינו רשאי", דווקא הוא. וכ"כ מהרש"ל על הסמ"ג בדעת הרמב"ם. ולעיל הבאנו דברי הריטב"א, שמי שמפרש באומנין שאין חוב, כמו"כ יפרש כן גבי שחרית וערבית, והנה הרמב"ם לפניך מחלק בניהם. וע' ברכ"י (ו"ד רמ"ד אות ז' ואות ח'). אך אין דעת הב"ח (בי"ד רמ"ב ד"ה כתב הרמב"ם) כן, וע' שיירי כנה"ג (הגהות הטור אות ל"ג).

ולענ"ד לדייק מלשון הרמב"ם שכתב "תמיד", שסובר כדעת התוס', דאם אינו לפני רבו תמיד, גם לר' ינאי חייב לקום כמה פעמים. וכ"נ מדברי הכ"מ, שהביא דברי התוס' בשתיקה. ודו"ק. שו"ר שכ"כ כמה אחרונים, ע' ספר המפתח בשם יד המלך ועוד. ואח"כ ראיתי שכ"כ מרן הב"י בהדיא, וכ"כ הפרישה (אות כ"א), וע' לקמן.

פסק הטור והב"י

וז"ל הטור (ו"ד רמ"ב סע' ט"ז י"ז) "כתב הרמב"ם תלמיד היושב וכו', אינו רשאי לעמוד מפניו וכו', והם דברי רבי אבהו (אייבו), דאמר וכו', ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב כרב אלפס, ולא הביא דברי ר' אבהו, וס"ל לרב אלפס דהלכה כר' אלעזר שלא נתן קצבה לדבר, וגם ר' עקיבא השוה מוראם למורא המקום, כדדריש "את" לרבות ת"ח, ואם אדם מקבל פני שכינה כמה פעמים ביום, צריך לעמוד באימה ובמורא" עכ"ל.

ומרן הב"י הביא סוגית התלמוד, ואח"כ הביא דעת התוס' דדין זה אינו נוהג אלא באותם שדרין בבית הרב, דמסתמא עמדו שחרית וערבית. אבל בתלמידים אחרים חייבים לעמוד

אפילו מאה פעמים ביום "שמא יראה אחד ויחשדם. ואפילו אותם הדורים בבית הרב נמי, אם באו פנים חדשות צריכין לעמוד". ע"כ. ואח"כ הביא שיטת המרדכי, וכתב שהרמב"ם גם מפרש כהתוס', "ולפיכך כתב תלמיד היושב לפני רבו תמיד". וסיים בדברי ר' אלעזר, ובהשמטת הרי"ף, ובתירוץ הרא"ש. ולא העיר ע"ד כלום.

שיטת הרשב"א לדעת מרן הב"י והתימה על זה

ובבדק הבית הוסיף מרן שאף הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קמ"ד) סבר כרי"ף. ולא זכיתי להבין כוונתו. ואפרש שיחתו.

הנה ז"ל הרשב"א שם: "ולענין ת"ח היושב ועוסק בתורה, מסתברא דהלכה כאב"י דבתרא הוא. וכן נראה דעת הרב אלפסי ז"ל שכתב אידך דר' אלעזר דאמר כל ת"ח שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע, ולא כתב ההיא אחריתי דר' אלעזר שאינו רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שיושב ועוסק בתורה, דאלמא חייב לעמוד מפני רבו" עכ"ל.

ותשובת הרשב"א שם שייכת לעניין מה ששאל ממנו אחד אם צריך לקום מפני רבו גם בשעה שעוסק בתורה, ונחלקו בזה האמוראים, לכך שאל כמאן הלכתא. ועל שאלה זו ענה הרשב"א, שהרי"ף הביא דברי ר"א שחייב כל אחד לקום אפילו בשעה שעוסק בתורה. אך לענין השאלה כמה פעמים חייב ת"ח לקום, ואם הלכה כר' ינאי, לא מצאתי כל התייחסות בדברי הרשב"א שם. וה' יאיר עיני. (ואח"ז ראיתי שגם בהערות על טור של הוצאת המאור עמ' רל"ז הערה ראשונה, שנשארו בצ"ע על שאלה זו).

פסק מרן השו"ע

והנה מרן השו"ע השמיט דברי ר' ינאי. ובפשטות יראה דסבר שחייב קימה הוא תמיד. וכ"מ ממש"כ להלן (רמ"ד ס"א וס"ב): "מצות עשה לקום מפני כל חכם וכו'. מאמתי חייב לקום מפניהם, משיגיעו לתוך ארבע אמותיו וכו'", הרי דלא חילק בין שחרית וערבית לשאר היום. וכן משמע קצת ממש"כ להלן (שם סע' ו') "אין ראוי לחכם שיטריח על הציבור וכו', אלא ילך בדרך קצרה, כדי שלא ירבו לעמוד" וכו'. ומשמע קצת מלשונו שחייבים לעמוד לפניו תדיר. אולם באמת אין מכאן ראיה כ"כ, דדילמא קאי על אנשים שונים, שכולם חייבים לעמוד. וכן דילמא מיירי במקום שמא יחשדוהו שלא קם, כמבואר בתוס' והביאו בב"י לעיל.

ומ"מ הדבר ברור שמרן לא פסק כרמב"ם שהביא דברי ר' ינאי, אלא סבר כרי"ף והרא"ש. ונ"ל טעמו, לפי שהם שני עמודי הוראה לגבי חד. ודו"ק.

פסק הרמ"א

וז"ל הרמ"א (ו"ד רמ"ב סוף סע' ט"ז) "י"א דאין אדם חייב לעמוד לפני רבו רק שחרית וערבית (טור בשם הרמב"ם). ודווקא בבית הרב, אבל בפני אחרים שאין יודעים שעמד לפניו, חייב לעמוד" (ב"י בשם התוס' ומרדכי בשם ר"י וע"פ) עכ"ל.

וכתב הש"ך (ס"ק ל"ו) דאע"ג דלשון הפוסקים (והש"ס) הוא "אין רשאי", כבר פרשוהו המפרשים שהכוונה "אין חייב". וע' בספר בני חיי להכנה"ג (הובא בטור הוצאת המאור בסוף, עמ' נ"ז). וע' ביאור הגר"א שם. והלבוש הביא דעת החולקים וסיים בדבריהם, נראה שכך סבר לדינא. וכן הביאו הבאה"ט (ס"ק כ"ג).

וכתב מרן החיד"א בברכ"י (רמ"ב אות כ"א) להעיר על דברי הרמ"א וז"ל: "זהו דעת הרמב"ם, אבל הרי"ף השמיט וכו' וכתב הרא"ש שם שטעמו דסבר דר' אלעזר פליג עליה, ופסק כר' אלעזר". ע"כ. והביא דברי השער אפרים וכו' שהבאנו למעלה. והביא דברי מרן בבדק הבית בשם הרשב"א.

בירור דעת מרן השו"ע

וסיים שם מרן החיד"א וז"ל "והדבר מבואר דדעת מרן לפסוק כהרי"ף והרא"ש והרשב"א, שחייב לעמוד בכל פעם, ומשום הכי השמיטו בשו"ע, ואתיא האי כללא דכיל לן מרן¹⁰. דבמקום דהרי"ף והרא"ש שוים והיו לאחדים, פוסק כמותם נגד הרמב"ם, ואנן בדין בארץ הצבי וארץ מצרים וכיוצא דקבלנו הוראות מרן, יש לקום לכבוד הרב תדיר". עכ"ל הטהור.

וע"ע בספר חסידים (סוף אות כ"ט) שכתב וז"ל: "ול להיות זהיר במצוה קלה כבחמורה, ול להיות זהיר ולקום לפני זקן אפילו מאה פעמים, בל יהי עליו למשא באהבת הבורא" עכ"ל. ומבואר דסבר כדעת הרי"ף והרא"ש. וכ"כ שם מרן החיד"א בברית עולם, שסבר כרי"ף רא"ש ורשב"א דליתא לדר' ינאי, וסיים "וכן בשו"ע השמיט דברי ר' ינאי" עכ"ל.

המסקנה בגדר חיוב קימה מרבו

העולה לדינא, לדעת מרן השו"ע העיקר כרי"ף והרא"ש (שהם שני עמודי הוראה כנ"ל), שחייב לקום מפני הרב תמיד, ולא חיישינן לסברת "כבודו מרובה מכבוד שמים", כמו שבירר לנו מרן החיד"א.

ולדעת הרמ"א העיקר כרמב"ם שאין לקום יותר משחרית וערבית, ויתכן שלדעתו אין בזה איסור, רק שאין חיוב, וכמו שנראה שנוטים דברי הדרכ"מ והגר"א.

דברי הש"ס בעניין החיוב להקביל פני רבו ברגל

הנה בר"ה (ט"ז): גרסינן: "וא"ר יצחק, חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר 'מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת', מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל" עכ"ל הש"ס.

ולכאורה תימה, דא"כ היה לו לר' יצחק לומר "חייב אדם להקביל פני רבו בשבת ובראש חדש", וכן הקשו המפרשים.

10. בהקדמתו לספרו "בית יוסף".

שיטת ר"ח והריטב"א

וכתב שם ר"ח וז"ל: "חייב אדם וכו' ואקשינו, והא ברגל אמרנו. ופרקינן, אם רבו שריו במקום קרוב לו חייב להקביל פניו בכל חודש ושבט, ואם הוא במקום רחוק, חייב להקבילו ברגל" עכ"ל.

וברור שהיתה לו גירסא אחרת, ולפ"ד הכל מיושב, שר' יצחק דיבר על מציאות שרבו במקום רחוק, שאז החיוב הוא רק ברגל. וכ"כ שם המהרש"ל בהגהות חכמת שלמה וז"ל: "מדברי רבינו ז"ל אלו נראה בהדיא דהיתה לו גירסא אחרת בגמרא, וע"פ גרסתו נסתלק מה שהעירו המפרשים כאן, וק"ל" עכ"ל.

וז"ל הריטב"א שם: "וא"ת, א"כ הו"ל חייב אדם להקביל פני רבו בשבת. וי"ל, דר"י תפס קצה האחרון, כי הקבלה הוא בכל התלמיד כפי קרבתו לרבו, כי אם הוא בעיר חייב לראותו בכל יום ולא סגיא בלאו הכי. ואם הוא חוץ לעיר במקום קרוב, פעם אחת בשבוע או בחודש, וזה שאמר 'מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת' לראות אותו. ואם הוא במקום רחוק, יש לו לראותו פעם אחת ברגל. ולא הוצרך ר"י להזהיר אלא למי שרבו במקום רחוק, שלא יתעצל לראותו. ושבת נמי דנקט כולל גם יו"ט הוא" עכ"ל. וע"ע בדבריו בסוכה (כ"ז).

ומה שהעיר הנו"ב (לקמן) שדברי הריטב"א דחוקים בלשון הש"ס, הנה ברור שהריטב"א גרס כר"ח. וכ"כ מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א ב'חזון עובדיה' יו"ט (ועמ' ק'), ובספרו 'מאור ישראל' (על מסכת ר"ה ט"ז: וע' לקמן). וע"ע בהערות מהרש"א בסוכה (כ"ז:), ובפנ"י בר"ה (ד"ה ואמר), ובמה שהעיר ע"ד הערוך לנר. וע' בטורי אבן, ובערוך לנר בסוכה (כ"ז: ד"ה לא חדש), ובמהר"ץ חיות בר"ה, ואכמ"ל.

פסק הראשונים בעניין חיוב הקבלת רבו

והרי"ף בר"ה (ג: בדפיו) הביא דברי ר' יצחק, וגרס כגמרא דידן. וכ"כ שם הרא"ש (פ"א ס"ה). וכ"כ שם המאירי. וכ"כ שם בפסקי הרי"ד. וכ"כ עוד מרביתנו הראשונים.

הסוגיא המקבילה במסכת סוכה

וכן איתא בסוכה (כז:): "ת"ר מעשה בר' אלעאי שהלך להקביל פני ר' אליעזר רבו בלוד ברגל. אמר לו, 'אלעאי, אינך משובתי הרגל', שהיה ר' אליעזר אומר משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל, דכתיב 'ושמחת אתה וביתך'. איני, והאמר ר' יצחק מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר 'מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת' מכלל דבחדש ושבט מיחייב איניש לאקבולי אפי רביה. לא קשיא, הא דאזיל ואתי ביומיה, הא דאזיל ולא אתי ביומיה".

ופרש"י שם וז"ל: "הא דאזיל ואתי ביומיה – ומשמח שמחת החג עם אשתו. חייב להקביל פני רבו – כגון עיר שבתוך התחום, או על ידי עירוב".

דברי רש"י בכמה דוכתי בעניין הנ"ל

וכן פירש רש"י בסוכה (ו): בעניין פטור מסוכה להולכי מצוה, וז"ל: "שלוחי מצוה אנן – להקביל פני ראש גולה דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל ופטרינן כדתנן לקמן (דף כ"ה). שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה".

ועוד לו שם וז"ל: "שלוחי מצוה אנן – שבאנו לשמוע הדרשה ולהקביל פני ריש גלותא". וכ"ה ברש"י חגיגה (ג'). וז"ל: "להקביל פניו – יום טוב היה שחייב אדם לכבד את רבו בהקבלת פנים כדאמרין במסכת ראש השנה (דף ט"ז): מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת".

וכ"ה ברש"י קידושין (נ"ט). "לרגל – כשדורשין בהלכות הרגל היו מקבלין פני הרב". (מהמאיר נתיב).

פסק הרמב"ם

ורבינו הרמב"ם (ת"ת פ"ה ה"ז) כתב וז"ל: "וחייב לעמוד מפני רבו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו ולא יראה קומתו ואח"כ ישב. וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל" עכ"ל. והקשה הלח"מ, מדוע לא חילק הרמב"ם בין אם רבו קרוב או לא, כדמשני הש"ס בסוכה. ונשאר בצ"ע. ומרן בכ"מ תירץ: "ורבינו לא כתב זה משום דמשמע התם דדוקא ר' אליעזר הוה ס"ל הכי, ולכך כתב לדברי יצחק סתם, ולא חילק" עכ"ל. אך ע' בפר"ח (הובא בספר הלקוטים ברמב"ם פרנקל) שדחה דברי הכ"מ, ולכאורה דבריו מסתברים, עיי"ש.

השמטת הטור והשו"ע דין הקבלת פני רבו

אשר על כן, מה מאד יש לתמוה תמיהה רבה, מדוע הטור והשו"ע השמיטו דין זה דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. וכן הקשו האחרונים רבים. (אם כי יש להעיר, שהשו"ע הזכיר עניין זה ברמז ובקצרה, אך לא כהלכה ברורה. ע' שו"ע או"ח סי' ש"א ס"ד, וסי' תט"ו ס"א, ובסי' תקנ"ב סע' י"ב. וכ"כ ליישב הרב ערוך לנר ע"פ המג"א, ע' לקמן).

תירוץ הרב נודע ביהודה

וראיתי מה שעמד בזה הגאון נודע ביהודה (תנינא או"ח ס' צ"ד), שם כתב שהגאון ר' ישעיה ברלין זצ"ל שאל אותו מדוע השמיטו הטור והשו"ע דין זה. והנה בספרו של הרב הנ"ל "אומר שכחה" שבספרו "קשות מיושב", (הובא בילקוט מפרשים בש"ס הוצאת 'עוז והדר' בר"ה שם), כתב וז"ל: "חייב אדם להקביל וכו', והיא הלכה בלתי שום חולק, וגם פריך מהך מילתא על ר' אליעזר בסוכה (כ"ז); וחידוש גדול שלא נזכר דבר זה לא בסמ"ג ולא בטור ולא בשו"ע. ובחבורי כ"ח¹¹ תמצא מה שהשיב בזה הגאון מהרי"ח¹² אב"ד פראג" עכ"ל. וכוונתו על תשובה זו של הנו"ב. גם ברור שדברי הרב אלו באו כשאלה בפני הרב נו"ב. וז"ל ה'נודע ביהודה': "וא"ר יצחק, חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר מדוע את

11. לפי מה שעלה בידינו, הוא ספר 'כנסת חכמי ישראל'. ואין בידי להשיגו.

12. מורנו הרב ר' יחזקאל לנדא. בעל ה'נודע ביהודה'.

הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת", הרי פתח ברגל וסיים בחדש ושבת, וכיון דקרא בחודש ושבת מיירי, הו"ל למימר "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל בחודש ושבת. וכבר הרגיש בזה הריטב"א וכו', וכל דבריו דחוקים¹³.

והנראה לענ"ד בזה הוא כך. דודאי מהאי קרא ילפינן דבשבת וחדש שיש בו תוספת קדושה, שהרי יש בו קרבן מוסף, יש מקום לקבל פני רבו, שגם על הרב נתוסף אז שפע להשפיע על תלמידו, וה"ה ברגלים. ואמנם להטיל חוב אי אפשר, מטעם שאמרו בקידושין (ל"ג) אמר אייבו אמר ר' ינאי אין תלמיד רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים, ואף שהטור (ו"ד סימן רמ"ב) מביא דעת החולק¹⁴, היינו משום דזה לא מקרי כבודו גדול מכבוד שמים במה שעומד מפניו בכל עת שרואהו, דאטו אם היה רואה פני השכינה בכל רגע מי לא היה קם, יעויין שם ברא"ש ובטור, והך אינו רשאי היינו אינו חייב כמ"ש התוס' שם, וכן הוא בהגהת הרמ"א שם בש"ע (סעיף ט"ז).

ומעתה, גם לקבל פני רבו אי אפשר לחייב בכל שבת ור"ח, דא"כ יהיה כבוד רבו גדול מכבוד השכינה שאינו הולך לירושלים רק שלש פעמים וגו' בחג המצות וגו'. ובהא אף החולקים בעמידה, מודים דכאן שפיר הוה כבוד רבו גדול מכבוד שמים, שלכבוד השכינה אינו הולך רק בג' רגלים, ולקבל פני רבו הולך כמה זימני בשתא. וא"כ לפי זה בזמן הזה שבעו"ה נתקיים "והשימותי את מקדשיכם" שאפילו בשעת שממה קדושתה עליה והשכינה לא זזה מכותל מערבי, ואין אנחנו הולכים לקבל פני השכינה שמה כלל, כי לא חייבה אותנו התורה כ"א בקרבן חגיגה ועולות ראייה, אין מקום להטיל חיוב לקבל פני רבו כלל, כשאנו הולך בלאו הכי ללמוד ממנו, אלא שילך רק לקבל פניו, דאם כן כבודו גדול מכבוד שמים. ור' יצחק על זמן המקדש אמר שחייב לקבל פני רבו.

והא דהקשה מימרא דרבי יצחק על ר"א בסוכה (דף כ"ז) שאמר לר' אילעי אינך משובתי הרגל, היינו משום דגם ר' אליעזר בזמן הבית היה¹⁵. ועוד, דהרי ר' אליעזר קרא דריש "ושמחת בחגך", ושפיר מקשה איך אפשר לקבל פני רבו ברגל אפילו בזמן המקדש, והא צריך שלא לצאת מביתו ברגל. ומשני "באזיל ואתי ביומיה".

וממילא נפקא לן שלעתיד כשיבנה המקדש ושם נעלה ונראה, יחזור חיוב זה לקבל פני רבו ברגל למקומו. ולכן הביא הרמב"ם הא דר' יצחק, שכן דרכו להביא כל הנוהג בזמן המקדש. וגם הרי"ף והרא"ש העתיקו מימרא דר' יצחק במקומו במס' ר"ה, שהם מעתיקי הגמרא העתיקו גם מימרא זו, כיון שיש בה עכ"פ תועלת, שנכון לקבל פני רבו. אף שאין עתה חיוב, מ"מ לא גרע מקימה מפני רבו שאינו רשאי, היינו שאין חוב, אבל ראוי מצד המוסר. אבל הטור והש"ע שאינם מעתיקי הגמרא, אין דרכם להביא רק מה שהוא ע"פ הדין, ובזמננו זה, לכן השמיטו דבר זה שאינו חיוב עתה".

עכ"ל הטהור של רבינו הנו"ב.

13. למעלה כבר בארנו שהריטב"א גרס כר"ח, ואין עליו שום תלונה.

14. ר"ל דעת הרי"ף והרא"ש.

15. ע' גיטין נ"ו סוף עמוד א'.

ביאור תירוץ הרב נודע ביהודה

ונבאר דבריו בס"ד. הנה הנו"ב מתקשה, שהרי הרי"ף והרא"ש הטור והשו"ע ס"ל שאין חשש של "כבודו מרובה מכבוד שמים", א"כ הדרא קושיא לדוכתא, מדוע הטור והשו"ע השמיטו דברי ר' יצחק. ותירוצו קצת קשה להבין. ונ"ל ביאור דבריו כך, מה שהשו"ע וסיעתו לא חשו ל"כבודו מרובה" וכו', היינו דווקא בעניין חיוב קימה בפני ת"ח, והטעם שלא חשו בזה, "כי אם היה רואה פני השכינה בכל רגע מי לא היה קם", כלשון הנו"ב, ור"ל, שבפועל "פוגשים" השכינה רק פעמיים ביום, לכך "קמים מפניה" רק פעמים ביום, אך אילו היו נפגשים עמה יותר, ודאי היה קם מפניה יותר, אפילו מאה פעמים. לכך אין לחוש לבזיון לכבוד שמים, כי המפגש עם הרב הוא טכנית, יותר פעמים ביום, מאשר המפגש עם השכינה, אך במהות, אם היה אפשר, ודאי היה "קם" מאימת שכינה לפחות כמו שקם מאימת רבו. ומוסיף הנו"ב, שמבואר בפוסקים שאין איסור לקום יותר מרבו, רק אין חיוב, ולכך אי"ז "פגיעה" ח"ו בכבוד כשינה. משא"כ בעניין חיוב להקביל פני רבו, כל זמן שאין חיוב עליה לראות פני ה', השכינה הקדושה בבית קודשינו, אם יהיה חיוב לבקר פני רבו, הוי פגיעה בכבוד השכינה לכו"ע, ש"כבודו מרובה מכבוד שמים".

והארכנו קצת בביאור דברי הגאון נו"ב, יען כי הוא קיצר בלשונו הטהור, ומי שיעיין היטב יראה שכל מש"כ כאן כלול במתק לשונו, שכתב "ומעתה, גם לקבל פני רבו אי אפשר לחייב בכל שבת ור"ח, דא"כ יהיה כבוד רבו גדול מכבוד השכינה שאינו הולך לירושלים רק שלש פעמים וגו' בחג המצות וגו'. ובהא אף החולקים בעמידה¹⁶ מודים דכאן שפיר הוה כבוד רבו גדול מכבוד שמים¹⁷, שלכבוד השכינה אינו הולך רק בג' רגלים, ולקבל פני רבו הולך כמה זימני בשתא" ע"כ. והדברים ברורים ומאירים, חיים וקיימים, באופן שדברי רבותינו האחרונים (מהם, בשו"ת קרן לדוד סי' קמ"א, שו"ת שנות חיים סי' של"ד דף צ"ו; שו"ת שמע אברהם סו"ס מ"ו, ועוד. ע' 'חזון עובדיה' יו"ט עמ' צ"ט עד ק"א, וע' לקמן) שהקשו על הנו"ב ש"לא ראה דברי הטור והשו"ע ביורה דעה" וכו', במחכ"ת תימה גדולה. שאיך לכאורה לא ראו שהנו"ב עצמו הרגיש מאד בקושיא זו, ותירצה בגאונות האופיינית לו. וכ"כ כע"ז ב'חזון עובדיה' שם.

קושיות הרב ערוך לנר ע"ד הנודע ביהודה

ובערוך לנר בסוכה (כ"ז: ד"ה מכלל) כתב להעיר ע"ד הנו"ב, וז"ל: "ודבריו תמוהים לענ"ד, דע"כ הך מעשה דר"א לא היה בזמן הבית, שהרי ר"א היה בלוד, ואי בזמן הבית הוי, למה לא עלה לרגל, וגם לתלמידו לא הוכיח, רק שיצא מביתו, ולא שלא עלה לרגל. ודוחק לומר שלא היה להם קרקע¹⁸ וגם מה שכתב דאפילו בזמן הבית לא משכחת שיקבל פני רבו כיון דאי אפשר לצאת מביתו תמוה הוא, שהרי בזמן הבית היה עולה עם אשתו לרגל משום

16. ר"ל, הרי"ף והרא"ש שחולקים על הרמב"ם לעניין עמידה מפני רבו.

17. ואסור לעשות כן, לכן השמיטו דברי ר' יצחק, כי גם ר' יצחק עצמו לא כיון בדבריו לאחר החורבן.

18. ע' פסחים ח'.

שמחה לקיים ו"שמחת אתה וביתך" כדאמרינן חגיגה (ו'). אי זהו קטן, כל שאינו יכול לרכוב על כתפו של אביו. מתקיף לה רבי זירא, עד הכא מאן אתייה. אמר ליה אביי עד הכא דמיחייבא אימיה בשמחה אייתיתיה אימיה, מכאן ואילך אם יכול לעלות ולאחוז בידו של אביו מירושלים להר הבית חייב, ואי לא פטור" עיי"ש, וא"כ ע"כ הך מעשה שלא בזמן הבית היה, ואעפ"כ מקשה מיניה לר' אליעזר. ולכן א"א לומר כתירוצ' הנו"ב.

תירוצ' הרב ערוך לנר

אבל על ההשמטה של הטור וש"ע כבר רמז תירוצ' המגן אברהם (סי' תקנ"ד ס"ק י"ב) ממה שמשמע שם דאפילו בט"ב אם מקבל פני רבו מצוה עביד, ע"ז כתב המג"א, דאפילו בחול יש מצוה, כדמשמע בחגיגה, וכוונתו להך מעשה דמייתי בחגיגה (ה:). שהלכו רבי ור"א להקביל פני צורבא מרבנן דסגי נהור היה, ומייתי שם דלמדו כן דמצוה הוא מר' יעקב שהלך להקביל פני רבו בכל יום עיי"ש. וא"כ משמע דהם פליגי אר' יצחק וס"ל דאפילו בכל יום יש מצוה. ומה דמקשה הכא מר' יצחק אר"א, היינו דמר"א יהיה משמע דאפילו ברגל ליכא מצוה, דא"כ היאך הוכיח לר' אלעאי שבא להקביל פניו, וכל שכן שיקשה אי ס"ל כר' ור"א דבכל יום עושה מצוה, ולכן כיון דנקטו הטור וש"ע הך דינא דאפילו בחול עושה מצוה, תו לא הוצרכו להביא הך דר' יצחק. עכת"ד.

ישוב קושיות הערוך לנר על הנודע ביהודה

ועל עיקר קושייתו נ"ל להוסיף, שבגיטין (נ"י סוף עמוד א) מבואר שר' אליעזר בזמן החורבן היה תלמיד ריב"ז, ולא מסתבר שקודם לכן, בזמן הבית היה מקהיל אליו תלמידים ללוד, וודאי היה בלוד אחר החורבן. וע' סנהדרין (ל"ב:). "ת"ר "צדק צדק תרדף" הלך אחר ב"ד יפה, אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל". ועייש בבן יהודה ובבניהו שם שתמה מדוע הקדים הש"ס ר' אליעזר לרבו ריב"ז, עיי"ש שסובר שר"א היה בלוד אחר החורבן.

ומ"מ על עיקר קושיא זו נ"ל ברור שהגאון נו"ב הרגיש בה, ולכן כתב עוד ביאור מרווח "והא דהקשה מימרא דרבי יצחק על ר"א בסוכה (דף כ"ז) שאמר לר' אילעאי אינך משובתי הרגל, היינו משום דגם ר' אליעזר בזמן הבית היה. ועוד, דהרי ר' אליעזר קרא דריש "ושמחת בחגך", ושפיר מקשה איך אפשר לקבל פני רבו ברגל אפילו בזמן המקדש, והא צריך שלא לצאת מביתו ברגל" ע"כ. ודו"ק.

ואת קושיית הערוך לנר השניה לא הבנתי, שדברי הנו"ב ברורים, שהקושיא על ר' אליעזר כך היא, אם אסור לצאת מביתו ברגל ("משבח אני את העצלנין ברגל"), א"כ איך נקיים מצוות ראית פני רבו. ודברי הערוך לנר צריך להבין.

ועיקר תירוצ' הערוך לנר ע"פ המג"א, אחמה"ר נלענ"ד דוחק. שאחר שיש מימרא מפורשת בתלמוד, והלכה פסוקה ברמב"ם, אם היה השו"ע סובר אותה, היה לו להביאה בצורה מסודרת, ולא להשמיט דברים מפורשים.

הרחבה בדברי הנודע ביהודה

אולם עדיין יש להעיר, שהרי לפי הנו"ב, הרמב"ם סותר עצמו, שפסק לחוש לסברת "שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים", ואין לקום מהרב אלא שחרית וערבית, וגם פסק "שחייב להקביל פני רבו", ומ"ט לא חש ל"שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים". ונראה, שלכן הנו"ב כתב שפסק הרמב"ם שחייב להקביל פני רבו הוא פסק נכון רק בזמן שבית המקדש קיים, "ולכן הביא הרמב"ם הא דר' יצחק, שכן דרכו להביא כל הנוהג בזמן המקדש". אולם הדבר קצת דוחק, שהלכה שהביא הרמב"ם בהלכות ת"ת לא ינהגו בה בזמנה"ז, כי כוונת הרמב"ם רק על זמן שביהמ"ק קיים. וכל כהאי היה לו לרמב"ם לפרש דבריו. וצ"ע קצת. ובשלמא מש"כ בדעת הרי"ף והרא"ש שגם הביאו דברי ר' יצחק, "וגם הרי"ף והרא"ש העתיקו מימרא דר' יצחק במקומו במס' ר"ה, שהם מעתיקי הגמרא העתיקו גם מימרא זו כיון שיש בה עכ"פ תועלת, שנכון לקבל פני רבו. אף שאין עתה חיוב, מ"מ לא גרע מקימה מפני רבו שאינו רשאי, היינו שאין חוב, אבל ראוי מצד המוסר". הרי שיש קצת נ"מ לדינא במה שהביאו דברי ר' יצחק. אלא שגם אנו נאמר כן בדעת הרמב"ם, שיש תועלת גם בזמנה"ז לפסקו בהלכות ת"ת, לכן לא טרח הרמב"ם לכתוב שעיקר הדין שייך בזמן המקדש, ודו"ק.

עוד קושיות ע"ד הנודע ביהודה

ונותר לנו להעיר שמרש"י בסוכה (י:) הנ"ל נראה שדברי רבי יצחק נכונים גם בזמן שאין ביהמ"ק, שהרי המעשה שם היה עם אמוראים, שודאי היו אחר החורבן, ואעפ"כ כתב רש"י שהם פטורים מסוכה כי הם עוסקים במצוה אחרת, דהיינו הקבלת פני רבם, "שלוחי מצוה אנו, להקביל פני ראש גולה, דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ופטרינו כדתנן לקמן (וכה). שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה" ע"כ. גם מדברי האחרונים שתירצו דברי הנו"ב, שיסבור כמו שפרשו שם ראשונים אחרים, שהיו טרודים במצוה אחרת, ולא בהקבלת פני רבם, ועיי"ש ב'חזון עובדיה' יו"ט ע"פ ר"ת בספר הישר בחלק השו"ת סי' צ"ט, ומש"כ בשם השד"ח, ומשו"ת 'משה האיש' ועוד, נראה מדבריהם שהודו שרש"י אתי לא כדעת הנו"ב.

תירוץ הקושיות על הנודע ביהודה

ולענ"ד לומר שגם רש"י מודה לדברי הנו"ב, ומש"כ שהיו עוסקים במצוה, היינו שכיון שעכ"פ יש מצוה כללית של כבוד רבו (ולאו דווקא המצוה שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, לכך שפיר חשיבי "עוסקים במצוה" להפטר ממצוה אחרת. ואף שבלשון רש"י שכתב בהדיא "שלוחי מצוה אנו, להקביל פני ראש גולה, דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל", ומשמע שמשום מצוה זו נפטרו, ולא מחמת דין כבוד רבו הכללי, מ"מ י"ל דכוונת רש"י כנ"ל שבאו לבקרו מצד כבוד רבו הכללי, ומדוע באו דווקא ברגל, זכר לדין שהיה בזמן המקדש ש"חייב אדם להקביל פני רבו ברגל", ודוחק קצת.

ובלא"ה י"ל שרש"י אינו פוסק הלכה בדבריו על הש"ס, אלא מפרש, ואין להביא ראיה מפירושו להלכה, כמו שכתב כיוצ"ב מרן הב"י (או"ח סי' י'), הביאו מרן הראש"ל הגר"ע

יוסף שליט"א ביבי"א (ח"ג עמ' רנ"ט ועוד). וע' מה שהאריך בזה בעין יצחק כללי רש"י (ח"א עמ' שנ"ז והלאה).

מסקנא דמילתא בדין הקבלת פני רבו

העולה מדברינו, שדברי הגאון נו"ב חיים וקיימים, שבזמן שאין המקדש קיים, אין חיוב להקביל פני רבו. והרבה אחרונים הביאו דבריו והסכימו עמו להלכה. וכן הסכים עמו בשו"ת 'שמש ומגן' (ח"ג סימן כ"ד שאלה ז'). וכן נראה מסקנת מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א שם.

הערות בסוגיה

וע"ע מג"א (או"ח סי' ש"א סק"ז, ותקנ"ד ס"ק י"ב, ובן הנו"ב שם ציין אליו). ודבריו לא כדעת הפנ"י בר"ה שם. וע' על דברי המג"א בספר קובץ על הרמב"ם (בלקוטים ברמב"ם פרנקל). וע"ע בביאור הלכה (סי' ש"א ס"ד ד"ה להקביל). וע"ע בספר אבן הראשה (להגאון ר' אליהו קלאצקי מברעזי, סי' ט' ד"ה ועיין). ובספר המפתח (ת"ת פ"ה ה"ז, ד"ה טעם שלא נזכר, עמ' תי"ג). וע' ב'מאור ישראל' וב'חזון עובדיה' שם שציין לאחרונים רבים. וע"ע ילקו"י מועדים (תשס"ד בסוף שו"ת סימן י"ג, עמ' תרכ"ז והלאה) שהאריך בזה.

ובעניין האם חיוב הקבלת פני רבו הוא דאורייתא או דרבנן (דברי קבלה) – ע' סדר משנה (אות ב'), שד"ח (מערכת ח' כלל ק'). כרך ב' עמ' תכ"ג, ומצפה איתן בסוכה (י').

ובעניין האם נשים מצוות בזה – ע' פנ"י שם, סדר משנה, וספר המפתח ברמב"ם.

וראה עוד בספר ערכי הש"ס (ממכון המאור, חוברת לחלוקה) ערך "הקבלת פני רבו ברגל" (עמ' קכ"ב עד עמ' קל"ב). וכן בספר 'שלחן המערכת' חלק ב', ושם (בעמ' תשי"ח) שהאריך בעניין זה.